İçindekiler

Bir Şehrin Susuzlukla İmtihanı: Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'da Su Meselesi (1914-1918)
Sedef BULUT / 17

Milli Mücadele'de Karadeniz Ereğlisi ve Çevresi
Ali SARIKOYUNCU/
Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ / 45

Milli Mücadele Dönemi'nde Yunanistan'daki Trakyalı Sivil Esirler
Hasan DİNÇER / 79

Faik Ahmet Barutçu ve Lozan Müzakereleriyle İlgili Düşünceleri
Rahmi ÇİÇEK / 105

Prof. Dr. Sina Akşin İle *Nutuk* Üzerine Söyleşi
Halil ÖZCAN /135

Building The Nation With Ancient Names
Demo Ahmet ASLAN / 161

Erken Cumhuriyet Dönemi Gündelik Hayat Pratiklerinde Modernleşme Çabaları: Toplum ve İş Hayatında Adabı Muaşeret
Mehtap KAYA / 183

Atatürk'ten Günümüze Değişen Tarım Politikaları Ve Gıda Sanayisine Yansımaları
Aynur Gül Karahan Çakmakçı / 211

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün İkinci Kuruluş Dönemi (1983-1991): Anılar Ve Belgeler
Mesut ÇAPA / 267

Türk-Fransız İlişkilerinde Galatasaray Lisesi (1919-1924)
Engin Deniz TANIR / 307

A Prominent Turkish Figure, Halide Edib (ADIVAR), In India: Interpretentions Of The Visit From Indian Press
Bahar İzmir / 347

İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki İstihbarat Faaliyetlerine Kesitsel Bir Bakış (Kıbrıs, Orta Doğu Ve Türkiye)
Mehmet BALYEMEZ / 369

Türkiye'nin İngiltere'deki Kültür Kurumu: Londra Halkevi ve Faaliyetleri (1942-1950)
Hakan YAŞAR / 403

Marshall Yardımlarının Yunanistan'daki Sosyo-Ekonomik ve Politik Etkileri
Ünsal BAŞAK / 445

Turkish Foreign Policy between the two Military Interventions according to British Documents (From 27 May 1960 to 12 March 1971)
Behçet Kemal YEŞİLBURSA / 471

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Tartışmaların Odağı Kıbrıs'ın Maraş'ı
Ayça YENİLMEZ KOYUNCU / 513

Milli Mücadele Dönemi'nde Yunanistan'daki Trakyalı Sivil Esirler

Hasan DİNÇER*

Giriş

Yirminci yüzyılın ilk çeyreği, Türk tarihinin yıkılış ve kuruluş olaylarının iç içe geçtiği evredir. Ortak noktası devleti kurtarmaya matuf olan fikir akımlarının yarattığı düşünsel zenginlik, toprak kayıpları ile sonuçlanan savaşlar, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin ayırt edici vasıfları olmuştur.

Bir oldu-bitti biçiminde girilen ve dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin gelişmemiş üretim düzeyi ve iktisadî kaynakları için tam bir yıkım olmuştur. İnsan varlığı üzerindeki tesiri ise geleceği de olumsuz etkileyecek boyuttadır. Türk toplumu için Cihan Harbi, genel nüfus içinde küçük bir orana sahip iyi eğitimli insanların kaybedilmesi anlamına da gelmekteydi ki bu, Cumhuriyet'in çözmeye çalışacağı bir sorun olacaktı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıkılması, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi akabinde Türk topraklarının paylaşılmaya başlanması, sorumluluk makamında olanların, karşı koyma yerine ne pahasına olursa olsun galiplerle anlaşmayı seçmesi, Türkleri yurtsuzlaşma tehlikesi ile yüzleştirmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın kayıplarını gölgede bırakacak felaketli gelişmelere kapı aralamıştı.

İstanbul'un yaklaşımının aksine olarak, 1919 yılında, Mustafa Kemal'in liderliğinde Amasya Genelgesi yayınlanmış, Erzurum ve Sivas Kongreleri toplanmış, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Ankara merkezli ve Osmanlı Devleti'nden faklı niteliklere sahip yeni bir Türk Devleti'nin kurulma aşamaları bir yana, bununla eş zamanlı yürütülen Türk Millî Mücadelesi çok boyutlu bir savaşımdır. Merkezi yapıdan yoksun ve bölgesel kurtuluş düşüncesinin sınırlılığıyla mücadele eden Kuva-yı Milliye yerine, ulusal kurtuluşu amaçlayan TBMM emrinde bir ordu kurma amacı doğrultusunda; yasal düzenlemeler, subay tayini, askere alma ve ordu ihtiyaçlarını karşılama gibi çalışmaları yürütülmüştür.

* Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, hdincer@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4289-9953.

1921 yılı başında Yunan işgal ordusuyla savaşmaya başlayan Türk ordusu, tarihin kaydettiği en haklı savaşlardan olan Türk Kurtuluş Savaşı'nı 1922 Eylül'ünde başarıya ulaştırmıştır.

Türk ordusunun, Birinci İnönü ile başlayıp Büyük Taarruz ile biten mücadelesi; ulusal güçlerin akılcı örgütlenmesi, Türk halkının örnek fedakarlıkları, Türk ordusunun müstesna mücadelesinin toplamıdır ki, bu toplamın semeresi, Türk yurdunun kurtuluşudur.

Millî Mücadele'nin diğer bir yüzü, Yunan ordusunun, Anadolu ve Trakya'dan toplamı yirmi bini aşan Türk asker ve sivili esir olarak çeşitli yerlere götürmüş olmasıdır. Türk sivil esirlerin tutulduğu kampların beslenme, barınma, sağlık koşulları, esirlere reva görülen muamele, götürülen ile dönebilen esir sayıları, Türk Devleti'nin esirler için Hilal-i Ahmer eliyle yürüttüğü çalışmalar ve yurda dönen esirlerin resmi kayıtlara geçmiş ifadeleri, kıymetli bilimsel araştırmalara konu edilmiştir. Cemalettin Taşkıran, Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin ve Engin Berber'in makaleleri ve kitaplarında birincil kaynak olarak Hilal-i Ahmer'in, Dahiliye ve Harbiye Vekâletinin yazışmaları, Kızılhaç'ın esir kamplarına ilişkin raporları, esirlerin hatıraları kullanılmıştır.

Bu çalışmada Trakyalı sivil esirlerin Trakya'dan götürülmesi, tutuldukları esir karargâhlarının koşulları, Trakya'ya dönüşlerinde nasıl karşılandıkları, toplumsal atmosfer, dönebilenlerin fiziki durumları, hemşerilerinin yardımları, 1923-1925 arasında Edirne'de yayınlanmış olan *Paşaili* gazetesinde yer alan yazılar temelinde ele alınmıştır.[183] Bu çerçevede, Milli Mücadele Dönemi Yunanistan'daki sivil Türk esirleri konusundaki akademik yazılarda ulaşılan yargılarla örtüşen ya da çatışan noktalar belirlenerek bazı kanaatlere varılmış, esir kayıplarının, başka benzer tarihsel olaylarla kıyaslama çerçevesinde, yakın tarihimizdeki yeri değerlendirilmiştir.

1.Trakya'nın İşgali

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İtilaf Devletleri, Türk topraklarının paylaşımını içeren dört gizli anlaşma imzalamışlardı. 18 Mart-10 Nisan 1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan İstanbul

[183] *Paşaili* gazetesi 24 Şubat 1923'te yayın hayatına başlamıştır. Son sayısı (215), 31 Mayıs 1925 tarihlidir. Gazete imtiyaz sahibi Mustafa Kasım (Yolageldili) olup, idare yeri Edirne Balıkpazarı'ndadır. "Haftada İki Defa Çıkar Siyasi Halk Gazetesi" ibaresi ile yayınlanmıştır. *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 1, 24 Şubat 1339 Cumartesi-8 Recep 1341 (24 Şubat 1923), *Paşaili*, Yıl: 3, Sayı: 215, 31 Mayıs 1341 Pazar-9 Zilkade 1343 (31 Mayıs 1925).

Anlaşması'na göre Boğazlar, Enez-Midye çizgisine kadar Trakya, Gelibolu Yarımadası, Sakarya ırmağına kadar Kocaeli Yarımadası ile İmroz ve Bozcaada savaştan sonra Rusya'ya bırakılacaktı.[184]

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik devrim akabinde yeni rejimin savaştan çekilmesi, aynı yıl Yunanistan'ın savaşa dâhil olması, İngiltere'nin çıkarları açısından, Doğu Akdeniz'de İtalya yerine Yunanistan'ı tercih etmesi, savaş sonrasında Trakya ve Boğazların paylaşımı konularında esaslı değişiklikleri gündeme getirmiştir.

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmişti. Mütareke, Türkleri savunmasız kılarak, topraklarını büyük güçlüklerle karşılaşmadan paylaşabilmeye matuf ağır maddeler içermekteydi.[185]

Mütareke'nin imzalanmasını takiben 12 Kasım'da bir Fransız tugayı girmiş, 13 Kasım 1918'de Yunan savaş gemilerini de içeren, 61 gemiden oluşan karma İtilaf donanması Dolmabahçe önlerine demirlemişti.[186] Fransızlar 4 Kasım 1918'de Uzunköprü-Sirkeci demiryolu hattını işgal etmişti.

Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup devletlere imzalattırılacak barış anlaşmalarını hazırlamak, dünya barışını koruyacak bir uluslararası örgüt kurmak gibi amaçlarla 18 Ocak 1919'da toplanan ve altı ay devam eden Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan, Rum nüfusun çoğunlukta olduğu iddiasını kurgulanmış belgelere destekleyerek, Doğu Trakya'nın tamamının kendisine verilmesini talep etmişti.[187] Yunanistan'ın talepleri

---

[184] Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Birinci Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 59; Londra Anlaşması (26 Nisan 1915), Sykes-Picot Anlaşması (26 Nisan 1916), St. Jean De Maurienne Anlaşması (17 Nisan 1917) diğer gizli anlaşmalardır. s. 60-61.

[185] Toplam 25 maddeden oluşan Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletleri adına Amiral Calthorpe ile Osmanlı Devleti adına Heyet Başkanı Rauf (Orbay) Bey tarafından imzalanmıştı. Seha L. Meray-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 1-5.

[186] Turan, *age*, s. 73; Necdet Aysal, "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'daki İlk Günleri: Ziraat Mektebi", *Atatürk Yolu*, Cilt: 9, Sayı: 39, Mayıs 2007, s. 361-362.

[187] Turan, *age*, s. 111; Venizelos, Konferans'ın toplanmasından önce Türk topraklarına ilişkin taleplerini içeren memorandumu hazırlamış ve 30 Aralık 1918'de İtilaf Devletleri'ne sunmuştur. "1919 Paris Barış Konferansı'nda Önce Yunanistan" adlı memorandum Yunan taleplerinin gövdesini oluşturmuştur. Hasan Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies*, 2019, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 206.

küçük değişikliklerle onaylanmıştı.[188] Osmanlı Hükümeti ise ısrarlı çabalar sonucu kendisini nihayet Konferans'a davet ettirebilmişti. 17 Haziran 1919'da, Damat Ferit Paşa sunduğu muhtırada, gerçekçilikten uzak bir yaklaşımla, savaş öncesi Osmanlı sınırlarının korunmasını talep etmişti.[189] Konsey, talebi ağır bir dille reddetmenin yanında, Türkler hakkında aşağılayıcı ifadeler de kullanmıştı.

Türk topraklarının paylaşımına ve Osmanlı Devleti ile imzalanacak Sevr Barış Anlaşması'na son şeklini vermek için 18-26 Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda ise İtilaf Devletleri, İstanbul hariç, Çatalca hattına kadar bütün Trakya'nın Yunanistan'a verilmesini kabul etmişti.[190]

11 Mayıs 1920'de barış koşulları Osmanlı Devleti'ne bildirilmişti. Osmanlı Hükümeti barış anlaşması tasarısına 25 Haziran'da verdiği yanıtta önemli değişiklikler talep etmişti. Trakya ile ilgili olmak üzere; Doğu Trakya'da üç yüz altmış bin Türk'e karşı iki yüz yirmi dört bin Rum olduğunu, toprakların yüzde seksen dördünün Türklerin tasarrufunda bulunduğunu, dolayısıyla bölgenin Türklerde kalması gerektiğini belirtmiş, İtilaf Devletleri'nin bu veriler hakkında tereddüdü olması halinde inceleme yapmak üzere uluslararası bir komisyon görevlendirilmesini önermiştir.[191]

İtilaf Devletleri'nin, 17 Temmuz 1920'de verdikleri karşı yanıtta, "*Müttefik Devletler, Antlaşmanın Trakya(nın) ... Osmanlı egemenliğinden ayrılmasını kapsayan maddelerinde hiçbir değişikliğe razı olamazlar. Zira bu ... topraklarda Türkler azınlıktadır.*"[192] ibaresi yer almıştır. Osmanlı Hükümeti'nin, anlaşmanın diğer maddeleri ile ilgili değişiklik teklifleri de dikkate alınmamış, dahası Hükümet'e, anlaşmayı on gün içinde imzalamaması durumunda Müttefik Devletleri'n, uygun gördükleri önlemleri alacakları bildirilmiştir.

---

[188] Mehmet Sait Dilek, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2013, Sayı: 36, s. 36.

[189] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt I Mutlakıyete Dönüş (1918-1919)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 401-402; Osmanlı Hükümeti'nin 23 Haziran 1919'da Konferans'a sunduğu muhtıra ise *"... devrin real-politiğini kavramış bir zihniyetin Wilson ilkeleri çerçevesinde hazırladığı bir belge olup "yeni Türk vatanının sınırlarını çizmişti."* biçiminde değerlendirilmiştir. Mustafa Budak, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *Tarih Dergisi*, 71 (2020/1), s. 468.

[190] Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 445-459.

[191] Seha L. Meray-Osman Olcay, *age*, s. 20.

[192] Seha L. Meray-Osman Olcay, *age*, s. 332.

Mebuslar Meclisinin açık olmaması sebebiyle, Sevr Anlaşması 22 Temmuz 1920'de toplanan Saltanat Şurası'nda görüşülmüş ve toplantıdan, anlaşmayı imzalama yönünde karar alınmasını takiben, Osmanlı Hükümeti 10 Ağustos 1920'de Sevr Anlaşması'nı imzalamıştır.[193]

Paris Barış Konferansı'ndan önce Yunanlılar, 14 Ocak 1919'da Hadımköy'den Lüleburgaz'a kadar olan demiryolu istasyonlarını Fransızlardan devralarak işgal etmişti.[194] San Remo Konferansı'nı takiben de 20 Temmuz 1920'de saldırıya geçmiş, 25 Temmuz'da Doğu Trakya'nın tamamı Yunan işgaline girmiştir.[195] İşgal sırasında I. Kolordu Komutanı ve Trakya Milli Kuvvetler Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey de esir edilmiştir.[196]

2.Bilinmeyene Yolculuk

Yunan işgal kuvvetlerinin, Trakya'nın tamamını işgalden, ayrıldıkları tarihe kadar geçen süre zarfında toplam 5.000 sivili esir olarak götürdüğü, konuya ilişkin araştırmalarda varılan ortak yargıdır.[197] Trakya'dan çok sayıda sivil esirin götürmesinin ileriye dönük bir tutum olduğu anlaşılmıştır. Zira Türklerin elindeki esir Yunan askeri sayısı çok fazla olduğundan, Yunanistan esirlerinin çoğunu kurtarmak düşüncesiyle, ellerindeki sivil Türk esirleri mübadele sırasında asker olarak göstermiştir.[198]

Yunan ordusu Anadolu'da işgal ettiği şehir ve kasabalarda; Ermenilerin katledilmesi, Yunanistan aleyhine veya Kemalistler lehine casusluk yapmak, Hıristiyanları sürmek, Ermenileri katletmek, sıkıyönetim

---

[193] Sevr Anlaşması'nın tam metni için bkz: Seha L. Meray-Osman Olcay, *age*, s. 45-185; Cahit Kayra, *Sevr Dosyası Nasıl Yapıldı, Nasıl Yırtıldı?*, 2. Basım, Büke Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 85-106.

[194] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. 1, TTK Basımevi, Ankara 1957, s. 528.

[195] Yunan işgali döneminde Trakya'daki direniş mücadelesi, kongreler ve örgütlenmenin Anadolu hareketi ile ilişkileri hakkında: Bıyıklıoğlu, *age*, s. 123-407.

[196] Cafer Tayyar Bey beş altı subayla birlikte Atina'daki Parapigmata Hapishanesi'ne götürülmüştür. Cemalettin Taşkıran, *Milli Mücadelede Türk ve Yunan Esirler (1919-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2018, s. 40.

[197] Ahmet Özdemir, "Savaş Esirlerinin Millî Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6, 1990, s. 331; Taşkıran, *age*, s. 12; Yunanlıların Batı Anadolu'da ilerlemeleri ve Türk-Yunan çatışması için bkz; Necdet Aysal, "Savaş Dönemi ve Cepheler, Askeri ve Siyasi Gelişmeler", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Temuçin Ertan, 7. B., Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, s. 122-132.

[198] Taşkıran, *age*, s. 176.

yasaklarını çiğnemek gibi sebepler öne sürerek, çoğu zaman bir gerekçeye de ihtiyaç duymaksızın insanları evinden, tarlasından alarak esir etmiştir.[199]

Trakya'dan sivillerin esir olarak alınma biçimi, Anadolu'daki uygulamalardan farklı değildir: *"Anadolu işgali başlayınca Edirne'nin çeşitli yerlerinden 1.500'den fazla Türk gece yarısı evlerinden toplanarak sevk edildi."*[200] Savaşı kaybetmeleri üzerine çekilirken de çok sayıda sivili esir aldıkları anlaşılmaktadır: *"... çekilirken kıymetli Edirne'mizin münevver insanlarını da beraberinde götürmüşlerdi."*[201] Cafer Tayyar Paşa'nın Müdafaa-i Milliye Vekâletine verdiği 18 Nisan 1923 tarihli raporunda da benzer bilgi mevcuttur: *" Yunan ordusunun hezimetinden sonra muhtelif suretler ile Trakya'nın bütün münevverleri, eşrafı, muteberanı, ağzı düzgün lakırdı yapanları, hemen kâmilen geceleri, evlerinden gecelikleriyle kaldırılarak parasız, pulsuz Dedeağaç'a ve oradan muhtelif adalara..."* götürülmüştür.[202]

Yunan ordusunun Edirne'de sivilleri esir alma konusunda geniş zamanlarda sistemli biçimde çalıştığı anlaşılmaktadır. Zira *"... Eski polis memuru Kazım Efendi Yunan jandarmasında görevlendirilmişti. Ayrıca Yunan jandarması Polisi tarafından başka yerlere götürülecek Türklerin hane numaraları, meslek ve sanat bilgilerini içerecek bir defter düzenlenmişti."*[203]

Trakya'dan götürülen sivil esirlerin meslek dağılımı şöyledir: Çiftçi, bakkal, hoca, nalbant, öğretmen, tüccar, demirci, kahveci, değirmenci, denizci, çoban, tütün satıcısı, balıkçı, ayakkabıcı, saatçi, kır bekçisi, avukat,

---

[199] Engin Berber, "Türk-Yunan Savaşından Sonra Sivil Tutukluların ve Savaş Tutsaklarının Değişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Yıl: 1989, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 115; Yunanistan'ın Batı Anadolu'dan götürdüğü sivil esirler ile dönüşlerinde mülakat yapılıp aktardıkları bilgiler kayıt altına alınmıştır. Örnek olmak üzere; Karahisar'ın Gökçe Mahallesinden Kadir 337 senesinde Ermenilerin katli bahanesiyle, Medrese Müdürü Ali Osman Efendi işgalci ile iş birliği yapanların etkisi sonucu 9 Eylül 337'de Eskişehir'deki evinden alınmış, Eskişehir Dede Mahallesi muhtarı Hâfız Ahmed Efendi 19 Aralık 338'de sebep gösterilmeksizin, Eskişehirli müderrislerden Gazi-zâde Hacı Mehmet ise casusuluk suçlamasıyla esir edilmiştir. İşgalci cephesinden bakıldığında olağan sayılabilecek tek esir etme vakası, Serkâtip Mustafa Nuri Paşa'nın torunu Ali Sami Bey'in Darıca açıklarında motorla İzmit'e harp malzemesi naklederken esir edilmesidir. Nejat Sefercioğlu (Hazırlayan), *Esaret Hatıraları*, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1978, s. 101-141; Eser, *Eyüp Sabri (Akgöl) Bir Esirin Hatıraları* ve *Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz* adlı iki kitabın birleşiminden oluşmaktadır.

[200] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 13, 9 Nisan 1339 Pazartesi 23 Şaban 1341 (9 Nisan 1923).

[201] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 10, 28 Mart 1339 Çarşamba-10 Şaban 1341 (28 Mart 1923).

[202] Taşkıran, *age*, s. 47.

[203] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 13, 9 Nisan 1339 Pazartesi-23 Şaban 1341 (9 Nisan 1923).

arazi sahibi, hayvan satıcısı, berber, müftü, bağcı, kitapçı, müzisyen, oduncu (odun satan), mücevherci, baltacı (odun kesen), bahçıvan, otelci, ekmekçi, terzi, serbest meslek, hamamcı, veteriner, doktor, şoför, sebzeci, uncu, fotoğrafçı, muhtar, meyveci, işçi, pastacı, aşçı..."[204]

Yunanlıların, sivilleri esir alırken eğitimli, saygın, üretken kişileri alıp götürmelerinin toplumu, işgalciye karşı direnişi fikren/maddeten yönlendirecek insanlardan mahrum bırakmak, iktisadi ve sosyal hayatı felç etmek, götürüldükleri yerlerde esirlerin emeğinden faydalanmak gibi amaçları gözettiği anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, Trakyalı sivil esirlerin götürüldüğü yer olarak Milos Adası zikredilmektedir.[205] Paşaili gazetesindeki bilgilere göre, esirlerin çoğunluğu Milos'ta kalsalar da, bir kısmı Semadirek, Hanya (Girit) ve Serendip adalarına nakledilmişlerdir.[206]

Esaretten dönenlerin ifadeleri, Türklerin esir alınmalarından başlayıp kalacakları yere ulaşana kadar geçen yolculuk boyunca çeşitli biçimlerdeki kötü muameleye maruz kaldığını göstermektedir. Eskişehir Dede Mahallesi Muhtarı Hafız Ahmet Efendi:

> *"Rum ve Yunanlılara teşhir edildikten sonra, çarşı ve pazar yerlerinde dolaştırılıp yüzümüze tükürtülerek, üzerimize patlıcan, domates ve çürük yumurta attırılıp elbiselerimiz kirletildikten sonra, bin türlü hakaretle Tepecik esir karargâhına götürüldük."* [207]

Sapancalı bir sivil esir:

> *"İzmit'e sevk sırasında yerli Rum çetelerinden yediğimiz dayak, dipçik ve İzmit'teki yerli Rumlardan gördüğümüz hakareti tarif etmek imkânsızdır.*

---

[204] Taşkıran, *age*, s. 52; Batı Anadolu'dan alınan esirlerin sosyal konumları için de aynı durum söz konusudur. "... önlerine gelen gençleri, memleket aydınlarını, nüfuzlu kimseleri tevkif etmeğe başlamışlar..." Sefercioğlu, *age*, s. 150.

[205] Sefercioğlu, *age*, s. 126; Taşkıran, *age*, s. 37.

[206] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 12, 5 Nisan 1339 Perşembe-19 Şaban 1341 (5 Nisan 1923); *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 39, 15 Temmuz Pazar, 1339-1 Zilhicce 1341 (15 Temmuz 1923); *Paşaili*, Yıl: 1 Sayı: 76, 2 Kanun-ı Evvel 1339 Pazar-26 Rebiyü'l Ahir 1342 (2 Aralık 1923); Yunanistan'ın Türk esirleri tuttuğu diğer yerler şunlardır: Atina, Pilos (Messana'da), Parapigmata (Atina'da), Egina Adası, Gudi (Atina'da), Larissa, Liossa (Losya-Lusiya), Leucade (?), Korfu (Kerkira-Gergere), Patras, Vieux Phaleras (Eski Falera-Atina), Pire, Tripolis, Preveze, Selanik, Beyaz Kule (Selanik), Aya Paraşkoy Kilisesi (Selanik), Yeni Hapishane (Selanik), Siros, Yanina, Propet-Silia (Selanik), Nauplis, Lanina-Komitse, Yenikışla (Selanik'te), Vodenikos (Atina'da), Messalognie, Volos, İzzettin Kışlası (Yusuf İzzettin Kışlası), Golos Kasabası, Lefkada Adası, Anapas Kalası (?), Anabali (Midilli Adası), Lefkkoşa, Yedi Kule (Selanik).Taşkıran, *age*, s. 19.

[207] Sefercioğlu, *age*, s. 141.

Çeteler tarafından yolda elbiselerimiz, potin ve paralarımız gasbedilerek ... sevkolunduk"[208]

Karahisar'dan Kadir Çavuş:

"... Pire iskelesinde iki gün aç olarak güneş altında bekledikten sonra, yine aç olarak üçüncü gün ... Kibarisya iskelesine çıkarıldık. Vapurda iki gün kaldıktan sonra vapur ücreti bahanesiyle, üzerimizde bulunan mevcut paramızla beraber eşyalarımız satılarak elimizden alındı. ...Sekiz gün aç-bi-ilâç ... gittikten sonra dokuzuncu gün ... yüzer dirhem ekmek dağıtıldı. ... bir dirhem su verilmedi. ... mahkûmiyet yolumuzda din, ... namusumuza küfür ve tüfek dipçiği ile vurmak gibi bin türlü işkencelere maruz kaldık."[209]

Edirneli bir esir:

"... Dedeağaç'a, oradan da yirmi üç kişiden oluşan birinci grup Semadirek'e kalanı Milos adasına sevk edildi. Uğursuz Milos'a giderken dokuz günlük vapur yolculuğunda ekmeği zor zahmet bulsak da adaya çıkar çıkmaz açlıkla karşılaştık. ...Üç gün sonra gelen bir vapurdan şiddetli insan ve silah sesleri duyduk. ...Vapurdan Allah Allah tekbiri duyulunca gelenlerin Türk olduğu anlaşıldı. Üç saat sonra da vapurdan çıkartıldıklarında çoğu çıplak, perişan ve cinnet halindeydiler. Vapurda imha siyaseti güdülerek 1400 kişi vapur ambarında taşınarak susuz, havasız ortamda 600'den fazlasının ölümüne sebep olunduğu kayıt defterinden anlaşılmıştır." [210]

Yukarıdaki ifadeler ile beliren ortak nokta; aç ve susuz bırakma, aşırı sıkışık nizamda taşıma, kıyafetlerine ve parasına el koyma, öldürmeye de varan şiddet uygulama, yolculuk sırasında esirlerin karşılaştığı genel muameledir. Salihlili bir esirin sözleriyle: *"Bir vapur ambarında Kerbela manzarası."*[211]

3.Esaret Günleri

Yunan ordusu, işgal günlerinde binlerce Türk'ü esir etmesine rağmen, Türk makamlarının esir edilmiş vatandaşlarının yaşadığı hukuk ve insanlık dışı koşullar hakkında geç denebilecek bir tarihte haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Bu gecikmenin Yunanlıların, esirlerin mektuplaşmalarını engellemelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

---

[208] Sefercioğlu, *age*, s. 109.
[209] Sefercioğlu, *age*, s. 100-102.
[210] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 13, 9 Nisan 1339 Pazartesi-23 Şaban 1341 (9 Nisan 1923).
[211] Sefercioğlu, *age*, s. 115.

Cafer Tayyar Bey, Parapigmata'dan Serengori hapishanesine nakli sırasında, 28 Eylül 1921 tarihli bir mektubu Harbiye Nezareti'ne göndermeyi başararak, Yunanistan'da bilumum üseraya reva görülen muameleyi rapor etmişti. Buna göre:

1- Türk esir subaylara, kimse ile görüştürülmeyerek hapishane hayatı yaşatılmakta; yemek çamaşır temizlik hizmetleri kendilerine yaptırılmaktadır.

2- Subaylara haftada iki gün, saat dört ile beş arasında, birer nefer refakatinde çarşıya çıkma izni verilmektedir.

3- Hapishanede görüşmeler yasaklanarak, şiddetli bir hücre hayatı yaşatılmaktadır.

4- Cephelerden yaralı olarak getirilen subaylar, iyice tedavi edilmeksizin hapishanelere sevk olunmaktadır.

5- Sağlıklı olarak getirilenler de elbiseleri soyulmuş, paraları alınmış ve darp edilmiş olarak, her türlü hakarete maruz bırakılarak Atina'ya sevk edilmektedir.

6- Atina'da aylarca kendilerine maaş verilmemekte, bu suretle subaylar, kuru ekmekle beslenip, tahtalar üzerinde yatırılmaktadır.

7- Böyle sefil bir surette 15-30 gün Atina'da tutulan subaylar, Lefka adasına sevk olunarak, aynı tazyik altında yaşatılmaktadır.

8- Bulundukları hapishanelerde Yunan askerleri tarafından Türk milleti namına hakarete düçar edilmektedir.

9- Esir edilen Türk efrat, kuru ekmek, bazen de biraz yemek karşılığında hapishane dışında muhtelif hizmetlerde çalıştırılmakta, çıplak sefil bir halde tutulmakta, en küçük bahanelerle dövülmektedirler.

10- Esir alınarak, Yunanistan'a getirilen memur ve ahaliden siviller, on dört yaşındaki çocuğundan yetmiş yaşındaki ihtiyara kadar, Liyaso isimli üsera karargâhında çadırlarda ve toprak üzerlerinde yatırılarak, muhtelif hizmetlerde istihdam edilmektedir.

11- Hastanelerde vefat eden Türk üserası hakkında dinen lazım gelen hürmet ifa edilmeyerek, Hristiyan mezarlıklarına defnedilmektedir.

12- Üseraya gelen mektuplar kendilerine verilmeyerek, ekseriyetle yakılmaktadır.

13- Yunanistan Hükümeti nezdinde, üseraya reva görülen gayrı insani muamelelere son verdirmek için, şikâyet edecek bir makam bulunamamaktadır. Her Yunan askeri Türklere karşı istediği muameleyi yapmakta serbest olduğu gibi, herhangi bir kötü uygulama için kimseye hesap vermemektedir.

Cafer Tayyar Bey, bu açıklamalarından sonra, konunun Ankara Hükümeti tarafından Yunan makamları nezdinde protesto edilmesini istemiştir.[212]

Türk Hükümeti ve Birinci Balkan Savaşı'ndan başlayarak savaş esirleri ile ilgili çalışmaları üstlenmiş olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti[213] Kasım 1921'de, Türk esirlerin maruz bırakıldığı insana yakışmayan koşullara bir an önce son verilmesi için Uluslararası Kızılhaç Komitesine başvurmuş, Yunanistan ve Türkiye'de, iki tarafın elinde bulunan esir kamplarının tarafsız bir uluslararası komite tarafından denetlenmesini istemiştir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi Mösyö Schatzmann'ı Yunanistan'a, Dr. A. W. Roehrich'i Anadolu'ya esirlerin yaşama koşullarını inceleyerek rapor hazırlaması için göndermiştir.

Yunanistan'daki Türk esirlerini ziyaret eden Paul Schatzmann çalışmalarını tamamlayarak, 24 Şubat 1922'de Cenevre'ye dönmüştür. Schatzmann, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne verdiği raporda, Yunanistan'daki Türk esirlerin oldukça kötü şartlar altında yaşamakta olduklarını dile getirmiştir.[214] Ayrıca, Yunanistan'daki garnizonlarda bulunan kadın, ihtiyar ve çocuk Türk sivillere, savaş esirlerine gösterilen davranışların aynısının yapılmakta olduğunu da belirtmiştir.[215]

---

[212] Veysi Akın, "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", *İlmi Araştırmalar*, Yıl: 1995, Sayı 1, s. 36-37.

[213] Mayıs 1912'de toplanan IX. Washington Salib-i Ahmer Konferansı'nda savaş esirlerine insancıl yaklaşım gerektiğine ilişkin kararlar alınmıştır. Bu girişim, ilk olumlu sonuçlarını Balkan savaşları sırasında vermeye başlamış, Cenevre'deki Uluslararası Kızılhaç Genel Merkezi, Belgrat'ta İsviçre konsolosunun başkanlığında uluslararası bir acente kurmuştur. Bu kurumun Osmanlı savaş esirlerine de yararlı olacağı düşünüldüğünden, İstanbul'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bağlı *Üsera Komisyonu* kurulmuş ve 14 Aralık 1912 tarihinden itibaren görev yapmaya başlamıştır. Gülfettin Çelik- Recep Karacakaya- Zekai Mete-Hamdi Genç- Faruk Bal, *Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaş Esirleri*, Türk Kızılayı, İstanbul 2018, s. 27.

[214] Mesut Çapa, "Millî Mücadele Yıllarında Anadolu'daki Yunan Savaş Esirlerini Ziyaret Eden Uluslararası İlk Kızılhaç Heyeti", *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 1990, Cilt: 2, Sayı: 06, s. 284.

[215] Seçil Karal Akgün- Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, Kızılay Yayınları, Ankara 2001, s. 46.

Dr. A. W. Roehrich başkanlığındaki heyet ise Türkiye'deki Yunan esirlerin yaşam koşullarını incelemek üzere 1921 yılı Aralık ayı sonunda İstanbul'a gelmiş, Kızılay Genel Merkezi'nde Yunan esirlerin aileleriyle iletişimlerinin nasıl sağlandığı hakkında bilgi verilmiştir. Heyet 21 Ocak 1922'de Kayseri'ye ulaşmış, Yunan savaş esirlerinin bulunduğu Talas esir garnizonunu ziyaret etmiştir. Esirlerin gayet rahat bir hayat sürdüğü bariz olmalıdır ki Roehrich "*bunların böyle miskin miskin oturmalarından ziyade yollarda ve tarlalarda çalışmalarını*" tavsiye etmiştir. Roehrich bir sağlık heyeti refakatinde muayene ettiği esirlerin gayet sağlıklı olduğunu tespit etmiş, hasta Yunan esirlerin Türk hastalarla aynı sağlık kurumunda bulunduğuna, aynı yemeği yediğine şahit olmuştur. 30 Ocak'ta geldiği Ankara'da Cebeci Hastanesinde malul bir Yunan esir askerin tedavi edildiğini, Sarıkışla Hastanesinde de iki Yunan esirinin tifüs tedavisi gördüğünü saptamıştır. İncelemelerini tamamlayan Roehrich başkanlığındaki heyet 2 Şubat 1922'de Millî Müdafaa Vekili Kazım (Özalp) Bey'e, esirlere iyi davranılmakta olduğunu ifade etmiştir.[216]

Esirler konusu Mudanya'da da gündeme getirilmiştir. İsmet Paşa'nın, Mudanya Konferansı'nda hükümet politikası paralelinde takastan söz etmeyip Türk esirlerin tamamının ateşkesin imzalanmasından hemen sonra verilmesini istemesi, İtilaf temsilcilerinin meseleye ilgi göstermemesi ve Türk tarafının görüşmeleri bu konu sebebiyle uzatmak istememesi neticesinde bir sonuca varılamamıştır.[217]

Türk sivil esirlerin ülkeye döndüklerinde, tutuldukları yerlerdeki beslenme ve barınma koşulları, Yunan asker ve görevlilerinin davranışları, hastalıklar, sağlık hizmetleri, ölüm vakaları, şikayetlerin iletilmesi ve bunların sonuçları hakkındaki ifadeleri, bu konuda bir kanaate varmak için kafidir:

İsmi belirtilmemiş sivil esirler:

"*... Defalarca müşahede ettiğimiz gibi, esirlere verilmesi lazım gelen gıda maddeleri, neferinden kampın en büyük kumandanına varıncaya kadar*

---

[216] Mesut Çapa, "Millî Mücadele Yıllarında Anadolu'daki Yunan Savaş Esirlerini Ziyaret Eden Uluslararası İlk Kızılhaç Heyeti", *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 1990, Cilt: 2, Sayı: 06, s. 281-283.

[217] Berber, *age*, s. 124; Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı Fevzi (Çakmak) Paşa, Hariciye vekâletine gönderdiği 22/11/1922 tarihli yazısında "Yunanistan'daki tutsaklarımızın pek merhamete değer bir halde oldukları ve bu kış ölmeye mahkum bulundukları ve halktan bazılarının keyfi tecavüzüyle şehit edildikleri, büyük devletler elçilerine ve Türklerin himayesini üstlenmiş olan Hollanda'nın elçiliğine yapılan başvuruların önemsenmediği belirtilmiş, bu konuda ciddi girişimlerde bulunulması istenmiştir. s. 121.

çalınarak paylaşıldığından, karargâh dâhilinde açlık, sefalet ve hırsızlık hüküm sürüyordu. ...yetersiz ... erzaktan daima hırsızlık yapıldığından ... bulaşık suyu gibi zeytinyağlı pirinç çorbasından dizanteri ve müthiş ishal meydana gelirdi. Yemek ... dağıtımı bin türlü hakaretle yapılırdı. Bu hususlar... Sâlib-i Ahmer'e ... duyurulmuştur. Fakat bu hususta en küçük bir imâ dayağa, ...hakarete ve sürgüne bile sebep olurdu."[218]

Bir Dava Vekili:

"...günde yarım ekmek ve sade fasulye verilmekte ise de bunu alabilmek için, ... Yunan neferi tarafından yüz defa sövülmek ve bazı kere de tokat yemek mecburiyetinde idik. Verilen şey gıda olmadığından ... kuvvetten düşmekte idik. ...yemek verirken o neferin dövdüğü esir arkadaşlarımızın ... ölmeleri sebebiyle Türk işleri nezaretinde verilmiş olan Hollanda sefirine şikâyette bulunduk. Üstünkörü tahkikat ile iş geçiştirildi."[219]

Eskişehir'den Medrese Müdürü Ali Osman Efendi:

"... Yiyecek günde bazen yüz dirhem, ... Bazen -o da yenmesi mümkün olmayan- ekmek ile iki öğün katıktır. ... Bir kazan suya iki okka fasulye veya mercimek, pirinç, nohut... Kokmuş zeytinyağı. ... Diğer öğün, bazı gün on taneden fazla olmamak üzere zeytin, bazı gün birer lokma helvadan ibarettir. ... Bu ekmek veya katıkları almak için saatlerce yağmur altında ıslanmak ...türlü sövüp saymaya maruz kalmak ve bazen de dayak yemek mecburiyetleri vardır. Lutiye karargahında dayak ve zehirlenme ..., en çok dizanteri hastalığı bitirmiştir. ... sebebi kuyu suyu içilmesiydi... Hastalığa tutulanlar çamur üstünde yatırılır, hastaneye kabul edilmezdi. Zaten... gidip de çıkan yoktu. ... cenazesi çıkıyordu. Günde iki, üç bazen ona kadar ölüm meydana geliyordu."[220]

Bozöyük Dodurga köyünden Hacı Mehmet Sadık Efendi'nin ifadesi de, kötü beslenmeden kaynaklı kayıplar hakkındaki ifadeleri teyit etmektedir: *"... Milos adasında gıdasızlıktan günde 8-10 kişi kaybedilmiştir."*[221]

Salihlili bir esir:

"Lutiye'nin suları kireçlidir. Kumpanya suyu olduğu için parasını da biz verelim dediğimiz halde getirtmediler..... Esirlerimizden birçoğu dizanteri hastalığından vefat etmiştir. ... bir mel'un Yunan neferi, yemek alırken ... bir zavallı ihtiyarı kalın odun ile fena halde dövmüş, yara ve berelerin tesiriyle ... ihtiyar vefat etmiştir."[222]

---

[218] Sefercioğlu, *age*, s. 180-182.
[219] s. 98.
[220] Sefercioğlu, *age*, s. 129-132.
[221] s. 140.
[222] s. 115-117.

Paşaili sayfalarına yansıyan anlatımlara bakıldığında, Trakyalı sivil esirlerin yaşadıklarının, Ege bölgesinden alınmış sivil esirlerinkiyle aynı olduğu görülmektedir:

> *"... On altı kişiye bir ekmek, bazen de adam başına yirmi beş dirhem pirinç ile üç adet patates dağıtılmaya başlandı. Açlıktan pek çoğunun benzi soldu. Açlıktan dermansız kalanlar, toprağa karışmış karpuz çekirdeklerini çivi ile çıkarıp yemeye başladı. Hatta bir gün Edirneli tanınmış bankacı Mehmet Bey deniz kenarında istifra edince çıkan pirinç tanelerini açlıktan gözleri kararmış zavallı bir köylü yemeye başlamış, engellemeye çalışmışsak da fayda etmemişti." "Teşrin-i evvelin üçüncü gecesi ikinci ve beşinci barakalarda açlıktan kırk beş kişinin ölmek üzere olduğu haber alındı. Hemen yardıma koştuk. ... Doktor Sabri ve Salih Beyler yardıma geldilerse de sağlık malzemesi olmadığından çaresiz, tenekelerle sıcak su ve bulunabildiği kadar çay hazırlanarak her birisi hemşeri ve akrabalarının kucağında halsiz bir şekilde yatmakta olan biçarelerin hayatı kurtarıldı. Yine bir gün ... arkadaşlarıyla oturan Silivrili Ethem Ağa muhafaza neferlerinden ... Papadopulos tarafından sebepsiz yere mavzer kurşunuyla katledilmiştir."* [223]

Türk esirlerin beslenmesi ile ilgili en özlü anlatım İstanbul Vaniköy'den Ali Sami Bey'in ifadesi olsa gerektir: *"Her mahbus (esir) aç ve bu yüzden de daima ölüme namzettir."*[224]

Barınma ve çalıştırılma koşulları hakkındaki açıklamalar da zikredilen ifadeler ile paralellik arz etmektedir. Yağmurdan korumayan çadırlarda kalabalık sayıda esiri barındırmak, gereken eşyayı vermeyerek toprak üzerinde uyumak zorunda bırakmak rutin uygulama biçimini almıştır. Bunun yanında, yeterince beslenmelerini engelledikleri esirleri kötü muamele altında taş ocaklarında, yol yapımlarında, orman, tarla, bağ ve bahçelerde sürekli çalıştırmak diğer alışıldık Yunan uygulamasıdır.[225]

Çalışma, barınma koşulları hakkında, bir sivil esirin ifadeleri binlercesinin yaşadıklarının özetidir:

> *"... Lutiye karargâhında bulundum. Çalıştırmak üzere ismini bilmediğim birçok köye gönderdiler, sonra Girit'e şevkettiler... Bütün esir arkadaşlarıma, insanın harici olan hayvanlara bile yapılmayacak muamelelerde bulundular... tamamıyla izah etsem... birkaç cilt doldurur."*[226]

---

[223] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 13, 9 Nisan 1339 Pazartesi-23 Şaban 1341 (9 Nisan 1923).
[224] Sefercioğlu, *age*, s. 106.
[225] Berber, *age*, s. 115.
[226] Sefercioğlu, *age*, s. 93-95.

Esaretten dönen Türk esirlerin yukarıdaki ifadeleri, uzun esaret döneminde hangi koşullarda yaşadıklarını yeterince açıklamanın yanında, Uluslararası Kızılhaç Heyeti'nin teftişinin, Türk esirlerin yaşama koşullarını iyileştiremediğini de kanıtlamaktadır.

4.Edirne'de Heyecanlı Bekleyiş ve Kavuşma

Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da 30 Kanun-ı Sani 1923'te "Sivil Mevkûfinin İadesi ile Üsera-yı Harbin Mübadelesine Dair İtilafname" imzalanmıştı. Mübadeleye esas olacak esir sayısı konusunda Türk ve Yunan tarafları anlaşamamıştı. Yunanistan Batı Anadolu'dan 10.742, Trakya'dan 5.000 sivil esir götürmüştür. Toplam sivil esir sayısı 15.742'dir. Ancak isim listelerinde bu sayı mevcut değildir. [227]

Lozan Anlaşması'na göre esirlerin en kısa zamanda iadesi kabul edilmişse de, mübadele işlemlerine Nisan ayında başlanabilmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki esir değişimi yaklaşık sekiz ay sürmüştür.

Paşaili gazetesinde esirlerin dönüşü hakkında ilk haber 3 Mart 1923 tarihlidir. İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden gelen telgrafa göre esirlerin 28 Şubat'ta Pire'den İstanbul'a hareket ettikleri duyurulmuş, *"Bir iki güne kadar hasret kaldığımız vatandaşlarımıza kavuşacağımızı ümit ediyoruz."* ifadesine yer verilmiştir. [228]

Mart 1923'ten önce Yunanistan'ın Türk esirleri göndermesi kararlaştırılmıştı. Uluslararası Kızılhaç Komisyonu İstanbul temsilcisi Mösyö Börniye, 4000 kişilik ilk kafilenin 27 Şubat 1923'te Pire'den hareket edeceğini Hilal-i Ahmer'e bildirmişti. Ancak 1 Mart'ta Börniye, Yunan makamlarının son dakikada esirlerin hareketine engel olduklarını bildirmişti. Yunan tarafı iptale gerekçe olarak, Pontus Rumlarının tehcire tabi tutulduğunu, Yunan esirlere kötü davranıldığını öne sürmekteydi. [229]

Yunan iddiaları üzerine Uluslararası Kızılhaç Komisyonu 11 Mart 1923'te, üyelerinden Cuenod'yu Türkiye'ye göndermişti. Cuenod Aydın vilayetindeki esir garnizonlarında yaptığı inlemelerde Yunan esirlerine özenle bakıldığını, iyi koşullarda yaşadıklarını açıklamış, İzmir'e dönmüştür. ABD Yakındoğu Yardım Komisyonu'ndan Bayan Blanks de Kayseri-Talas, Kırşehir esir kamplarında yaptığı inceleme sonucunda esirlerin düzen, temizlik, sağlık, iaşe yönlerinden iyi durumda olduklarını

---

[227] Özdemir, *age*, s. 328-331.
[228] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 3, 3 Mart 1339 Cumartesi-10 Recep 13341 (3 Mart 1923).
[229] Berber, *age*, s. 127-129.

tespit etmiştir.[230] Teftiş sonuçları Yunan propagandasının asılsız olduğunu gösterirken, Türk Hükümeti'nin diplomatik girişimleri ile Yunanlıların engellemesinin esir değişimi ile ilgili anlaşmaya da aykırı olduğu kanıtlanmıştır.[231]

14 Mart 1339'da ise esir değişiminin 17 Mart'ta başlanacağı haberi Paşaili'de paylaşılırken, Edirnelilerin heyecanına, esir değişimi konusundaki aksaklığa yer verilmiştir: *"Haber binlerce öksüzün ruhunda bir iksir etkisi yaptı. ... Üzüntülü kalplerde başka bir saadet kapısı açtı.... yola çıktığını sonra Yunanlılarca vapurların geri çevrildiğini öğrenen boynu bükük yetimlere, ninelere anlatmak güç ve imkansız bir iştir."* Yazının devamında, yaşanmış acıların unutulmamasının önemine değinilmiştir: *"Çekilenleri unutmamak gayeli çalışmakla, bunları millete unutturmamak gelecek nesillere tanıtmak ulusal amaçları vermek bugünün genç muallimlerine, öğrencilerine düşen en kutsal bir görevdir."*[232]

Trakya'dan götürülmüş olan esirleri taşıyan vapurlardan ilki olan Proyonidos, 983 esirle 23 Mart 1923'te İstanbul'a ulaşmıştır. Bu arada İzmir-Urla'ya getirilenler arasındaki Trakyalı esirler İstanbul Tuzla'ya gönderilmekteydi.[233]

Paşaili gazetesine göre Edirne'ye ilk esir kafilesi 27 Mart 1339 Salı günü gelmiştir. Bekleyiş, karşılama ve kavuşma, duygu yüklü sözcüklerle ve edebi bir üslupla ifade edilmiştir:

> *"... Bugün havada bile tuhaf bir hal var. Güneş pırıltılarını şehre saçmış, sanki o da bugünün kutsiyetinden memnun. Abacılar yokuşunda kadınlar şimdiden köprübaşlarında sevgili evlatlarını, kocalarını, babalarını herkesten önce görebilmek için bekliyorlar. Öğleden sonra Tunca köprüsü civarı kadın, çocukla doldu. Ezana kadar beklediler. Kısa bir yemekten sonra ellerinde fenerlerle yine bekleme yerine geldiler. İki saat daha beklendi nihayet otomobiller göründü."*

Vali, Kumandan, Belediye Başkanı ve diğer memurların sınır karakoluna geldiği karşılamada trenin Karaağaç'a geldiğinin duyulması ve arabaların gelmesini takiben,

> *"... Arabalar geldi. Beş dakika içinde her şey bitti. Gelen geldi, kalan kaldı. Gelenlerin ilk kafile olduğunu diğerlerinin yakında geleceğini unutanların kalplerini hain bir şüphe kapladı. Cadde hıçkırıklı seslerle*

---

[230] Taşkıran, *age*, s. 175.
[231] Berber, *age*, s. 129-130.
[232] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 9, 14 Mart 1339 Cumartesi-6 Şaban 1341 (14 Mart 1923).
[233] Taşkıran, *age*, s. 177-178.

dolmuştu. Hala zavallı valideler, zevceler ellerinde fenerler geçen arabadan bazı isimler soruyor ve bunlardan acı dertlerine bir teselli arıyorlardı. " [234]

Aynı yazıda, esir olarak götürülenlere ait malların (emval-i metrukeler) Belediyeyi sürekli uğraştıran bir konu olduğu, esirlerin gelişiyle bu sorunun çözüm yoluna girebileceği de belirtilmiştir.

Gazete'nin Kırklareli muhabirinden Dündar imzasıyla gönderilen haberden 30 Mart 1339 Cuma günü Kırklareli'ye de esirlerin geldiği anlaşılmaktadır. Abartısız, bütün şehir halkı, Gençler Birliği müzik eşliğinde istasyona vararak, esirleri getiren treni şiddetli alkışlarla karşılamış, Belediye binasında esirlere pilav, zerde ikram edilmiştir. Esirlerin pek çoğunun şeklen ve ruhen tanınamayacak halde olduğu ifade edilmiştir.

Gelen toplam 78 esir arasında bulunan, öğretmenler Sadiye ve Bahriye hanımlardan söz edilmiş, oluşan manzara tasvir edilmiştir: *"Bu bayanlardan birinin iki oğlu vardı. Onu oğulları ile yemek yerken izlemek lezzeti, en canlı tablo gibiydi. Unutmayacağım. Yedi tane de köy öğretmeni vardı."*[235] Ertesi günün akşamında 70 kişilik bir kafilenin daha geleceği, tanınmış kişiler olması muhtemel, Kızılcıkdereli Ahmet Efendi ve Karahafızzade Hüseyin Efendi'nin bu grupta yer alacağı duyurulmuştur.

İkinci kafilede gelen esirlerin daha kötü durumda olduğu anlaşılmaktadır: " ... *Daha çok köylülerden oluşuyordu. Beş altı tanesi yürüyecek söz söyleyecek mecalden mahrum. Köylerin ekonomik zayıflığı malum. Bu zayıf kardeşlerimiz kurtulur umarım. Bence bu zayıf kişileri Kızılay hastanesinde on on beş gün bakmalı, iyi beslenme ve düzenli bir bakımla düzeleceklerdir. Kırklareli halkı bunlara sahip çıkacaktır.*"[236]

Aynı tarihte Edirne'ye 270 esirin daha geldiği, perişan bir halde oldukları, Belediye bütçesinden günde ikişer ekmek ve yetirince zeytin yardımının yapıldığı bildirilmektedir. Gelenlere dikici esnafı 7.500 kuruş ve 50 çift yemeni, bedesten esnafı 1.230, alaturka terziler 1.000 kuruş hediye etmiştir.

Edirneli olup esaret dönüşü İstanbul'a gelenlerin şehre varışları bilgisine de yer verilmiştir: "... *Eski Belediye reisi Şevket Bey'in kardeşi*

---

[234] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 10, 28 Mart 1339 Çarşamba-10 Şaban 1341 (28 Mart 1923).
[235] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 11, 31 Mart 1339 Cumartesi-13 Şaban 1341 (31 Mart 1923).
[236] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 11, 31 Mart 1339 Cumartesi-13 Şaban 1341 (31 Mart 1923).

İbrahim, Maşrık başyazarı Cevdet, Hafız Rakım, Hüsamettin, Fethi, Nihat İbrahim Beyler bu gece şehrimize ulaştılar. Hoş geldiler."[237]

Esaretten dönenlere hitaben, anılarını bir hafta zarfında Paşaili adresine yollamaları ile millet ve ülkeye hizmet etmiş olacakları belirtilmiştir. Gazete'nin 5 Nisan 1339 tarihli nüshasında esaretten dönen Ragıp Bey'in anılarına yer verilmiştir:

> *"Hanya'da Mustafa Paşa tabyasında Cafer Tayyar Paşa'nın kıtasında bulunan esirlerimizden yol yapımında çalıştırılmak üzere ayrılan on nefer postacı yerli Rumlar tarafından öldürülmüştür. Avora hapishanesinde tutuklu yirmi kadar Türk kadınından ikisi yol hizmetine katılmadıkları için öldürmüşlerdir. Ayrıca Yarapikama'da dördüncü hastane yanında bulunan yedi Türk çocuğu Hıristiyanlaştırılmak amacıyla okullara gönderilmiştir."*[238]

Aynı tarihli Paşaili'de Trakya mebusları Gümülcineli Esat, Malkaralı Faik Şeref, Mazhar Müfit'in Edirne'ye dönen esirler için çektiği hoş geldiniz telgrafı ve terzi Şevket Efendi'nin Milos'taki esaret günleri ile ilgili şiiri de yer almıştır.[239] Devamında, yukarıda adı geçen, Semadirek'teki esaret günleri biten Kırklarelili öğretmen Sadiye Hanım'ın değerlendirmelerine ve Mustafa Kemal'e seslenişine yer verilmiştir:

> *" O perde-i zulmeti parçalayan ... Arslan pençeli pazular şimdi bizi anavatana ve şanlı hilale kavuşturdular. Büyük bayramımızı tebrik eder ve bu vesile ile halaskarımız Gazi Babamız ve ordumuza teşekkür, teali-i şan ve şevketine duahanım."*[240]

Yaşadıkları koşullar kadar, hayatını kaybeden, henüz gelmemiş dolayısıyla gelmesi beklenen esirlere dair rakamsal açıklamalar ve yeni nesillere dönük öğüt de Paşaili sayfalarında yer bulmuştur:

> *"Doğu ve Batı Trakya ve Anadolu'dan Milos Adası'nda toplanan sivil esirlerin toplam sayısı 2000 kişi olup açlıktan, dayak ve işkenceden 1300 arkadaşımız hayatını kaybetmiştir. İşte zalim Yunan Hükümeti'nin sivil Türk esirlerine reva gördüğü mezalimden bir örnek... Gelecekteki nesiller, yeni vatanın öz evlatları bu acı, müthiş olaylardan ders alarak aydın*

---

[237] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 11, 31 Mart 1339 Cumartesi-13 Şaban 1341 (31 Mart 1923).
[238] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 12, 5 Nisan 1339 Perşembe-19 Şaban 1341 (5 Nisan 1923).
[239] Şevket Efendi'nin şiiri: Milos Adası Yunan bucağı. Menba-ı cinayet kanlı ocağı. Zalim cezası kâfir sadası. Baykuş nidası her macerası. *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 12, 5 Nisan 1339 Perşembe-19 Şaban 1341 (5 Nisan 1923).
[240] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 12, 5 Nisan 1339 Perşembe-19 Şaban 1341 (5 Nisan 1923).

fikirlerine nakş etsinler ve gelecekte nasıl hareket edeceklerini düşünsünler."[241]

İleri bir tarihte ise Hanya'daki esirler hakkında bir bilgiye yer verilmiştir:

> *"Girit Hanya Mevlevihane'sinde İzmirli, İzmitli, Makedonyalı, Edirneli çoluk, çocuk, ihtiyar 450 esir bulunmakta bunlar zor şartlarda yaşamakta hiç kimse ile temas ettirilmektedir. Bunların kurtarılması için Lozan baş murahhasımız olan İsmet Paşa'ya talimat verilmeli ve bu yolda çalışılmalıdır."* [242]

Hanya, Yunanlıların çocukları da götürmeleri sebebiyle, yine esir öğretmenlerin açtığı ve çocuklara eğitim verdiği, tarihte ilk ve tek örnek olan, "Esir Çocuklar Okulu"nun bulunduğu esir karargâhı idi.[243]

18 Nisan'da, Yunanistan'ın bütün esirleri gönderdiğini duyurduğu, ancak bilginin yanlış olduğu belirtilmiştir. Nitekim 22 Mayıs 1339'da Yunanistan'dan 867 esirin geldiği, 25'inin kadın olduğu, 1000 kadar esirin kaldığı, bunların Yunanlı subaylar ile değiş-tokuş için tutulduğu belirtilmiştir. Gelenlerin çoğunluğunun Balıkesir civarından olduğu vurgulanmıştır.[244] Yaklaşık üç ay sonra ise 60 Trakyalı sivil esirin İstanbul'a ulaştığı, yakında Edirne ve mülhakattaki yurtlarına sevk edileceği duyurulmuştur.[245] İstanbul'a gelen Trakyalı esirlerin ulaşımındaki bazı uygulamalar Türkler için beslenen kinin Yunanlılarla sınırlı olmadığını düşündürmektedir:[246] *"... Esirlerden dört yüzü Uzunköprü'ye nakilleri sırasında demiryolunu işleten yabancı şirket tarafından kırkar kişilik hayvan vagonlarında taşınmıştı."*

Paşaili gazetesinde esirler hakkındaki son yazı 2 Kanun-ı Evvel 1339 tarihli olup Milli Mücadele dönemi Türk esirleri hakkında yapılmış araştırmalarda adı geçmeyen Serendip Adası ile ilgilidir:

> *"Serendib adasından avdet eden bir esirimiz orada daha birçok üsera-yı harbiyenin mevcut olduğunu, Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi'ne ihbar etmiş... İhbardan bir müddet sonra da İstanbul'da bazı aileler Serendib'te esir olan erkeklerden aldıkları mektupları Hilal-i Ahmer'e getirerek müracaat etmişler ve delalet ve tavassut rica etmişlerdir. Hilal-i Ahmer*

---

[241] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 13, 9 Nisan 1339 Pazartesi-23 Şaban 1341 (9 Nisan 1923).
[242] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 39, 15 Temmuz Pazar 1339-1 Zilhicce 1341 (15 Temmuz 1923).
[243] Akgün-Uluğtekin, *age*, s. 46.
[244] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 24, 23 Mayıs 1339 Çarşamba-7 Şevval 1341 (23 Mayıs 1923).
[245] *Paşaili*, Yıl:1, Sayı 49, 20 Ağustos 1339 Pazartesi-5 Muharrem 1342 (20 Ağustos 1923).
[246] Taşkıran, *age*, s. 178.

Cemiyeti hemen İngiltere Harbiye Nezareti'ne keyfiyeti tebliğ etmiş ve aldığı cevapta, icra edilecek tahkikatın ..."[247]

sonucunun kuruma bildirileceğinin belirtildiğini açıklamıştır.

Trakya'dan toplam 5.000 sivil esir götürülmüşse de mübadele çerçevesinde 1923 yılında dönebilen 3033 kişidir.[248] Bu da esir karargahlarında, özellikle vapur yolculukları sırasındaki keyfi uygulamalarla hayatını kaybeden esirlerin sayısına ilişkin tanıklıkların, bu konuda yapılmış bilimsel araştırmalarda ulaşılan sonuçların doğruluğunu kanıtlamaktadır.[249]

Paşaili gazetesine göre Kırklareli'ye 148, Edirne'ye 730 sivil esirin geri dönebildiği görülmektedir. Toplam 3033 sivil esirin geldiği kabul edildiğinde aradaki 2155 kişilik açık, Edirne'ye gelen ve sayısı belirtilmeyen ilk kafile, sonraki tarihlerde Kırklareli'ye gelenler ve Tekirdağ, İstanbul'a ulaşan sivil esirlerin sayısı hakkında gazetenin bilgi edinememesi ile açıklanabilir.

Sonuç

Mondros Mütarekesi ertesinde Türk topraklarının işgal edilmesine karşı önce dağınık olarak başlayan, Mustafa Kemal'in liderliğinde giderek merkezileşen Türk Millî Mücadelesi, İngiliz, Fransız, İtalyan ve sayı/donanım açısından en güçlü olan Yunan işgal güçlerinin yurttan kovulmasıyla sonuçlanmıştır.

Yunanlıların işgal ettikleri yerlerde, özellikle yenilgileri kesinleşince, çok sayıda sivil esiri alıp götürmeleri, savaş sonrasında esir değişiminde avantajlı olma planları kadar, birikmiş bir kinin varlığını da göstermektedir. Zira kamplarda Türk esirleri yaşatmak değil yaşatmamak yönünde tutum sergilemişlerdir. Yunanlıların Türk esirlere karşı muamelesinin, Avrupa uygarlığının temellerini oluşturan unsurlardan birinin Yunan medeniyeti olduğu kabulü ile açık bir çelişki olduğu aşikardır.

Osmanlı Devleti'nin ıslahat tarihi içinde, sıradan halkın, Batı uygarlığının özellikle iktisadi hayatta somutlaşan yıkıcı etkilerini yaşadığı gerçeği hatırlandığında, yirminci yüzyılın ilk çeyreği, Türk esirlerin Yunan illerinde, Batı uygarlığının insanlık dışı yüzünü tecrübe ettiği yeni bir aşamadır. Bir an için aynı zaman diliminde yaşananlar düşünüldüğünde;

---

[247] *Paşaili*, Yıl: 1, Sayı: 76, 2 Kanun-ı Evvel 1339 Pazar-26 Rebiyülahir 1342 (2 Aralık 1923).

[248] Taşkıran, *age*, s. 52.

[249] Milos adasında mevcut 5000 esirden 3000'i geri dönmüş, 2000'i telef olmuştur. Sefercioğlu, *age*, s. 140.

zafer ile İzmir'e doğru yürümekte olan bir Türk askeri ile bir Yunan adasında eziyete katlanan ya da hayatını kaybeden Türk esiri, birlikte tarihin aynasına yansımaktadır.

Geniş coğrafyaya yayılan cepheleri ile Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı az olan yetişmiş beşerî sermayenin kaybedilmesi yönüyle, genç Cumhuriyet'in aydınlanma, ilerleme ve kalkınma hamlelerine ket vuran olgulardan biridir. Dolayısıyla, Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunanistan'ın muhtelif yerlerinde tutulan esirlerden, sayıları iki bini aşan üretken ve eğitimli insanın ülkelerine dönememiş olmasını da bu olgunun bir parçası olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Yunanistan'ın işgal yıllarında Türk topraklarında yaptığı korkunç maddi, manevi tahribata rağmen Türk devletinin bu devletle ilişkilerini normalleştirmesi, Türklerin barışçı ve affedici yönünü işaret etmektedir. Türk halkının tarihsel olaylar konusundaki bilinen unutkanlığı ise kin tutmayacak, aynı zamanda unutmayacak bir zihniyet oluşturmada tarih eğitiminin rolünü düşündürmektedir.

Kaynakça

Makaleler

AKIN, Veysi, "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", *İlmi Araştırmalar*, Yıl: 1995, Sayı: 1, ss. 31-38.

AYSAL, Necdet, "Savaş Dönemi ve Cepheler, Askeri ve Siyasi Gelişmeler", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Temuçin Ertan, 7. B., Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, ss. 122-132.

_____, "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'daki İlk Günleri: Ziraat Mektebi", *Atatürk Yolu*, Cilt: 9, Sayı: 39, Mayıs 2007, ss. 359-396.

BERBER, Engin, "Türk-Yunan Savaşından Sonra Sivil Tutukluların ve Savaş Tutsaklarının Değişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Yıl: 1989, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 109-135.

BUDAK, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *Tarih Dergisi*, 71 (2020/1), ss. 445-472.

ÇAPA, Mesut, "Millî Mücadele Yıllarında Anadolu'daki Yunan Savaş Esirlerini Ziyaret Eden Uluslararası İlk Kızılhaç Heyeti", *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 1990, Cilt: 2, Sayı: 06, ss. 281-294.

DEMİRHAN, Hasan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies*, 2019, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 201-219.

DİLEK, Mehmet Sait, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları*, Kış-2013, Sayı: 36, ss. 31-42.

ÖZDEMİR, Ahmet, "Savaş Esirlerinin Millî Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6, 1990, ss. 312-333.

Kitaplar

AKGÜN, Seçil Karal-ULUĞTEKİN, Murat, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, Kızılay Yayınları, Ankara 2001.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt I Mutlakıyete Dönüş (1918-1919)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. 1, TTK Basımevi, Ankara 1957.

ÇELİK, Gülfettin-KARACAKAYA, Recep-METE, Zekai-GENÇ, Hamdi-BAL, Faruk, *Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaş Esirleri*, Türk Kızılayı Yayınları, İstanbul 2018.

SEFERCİOĞLU, Nejat, *Esaret Hatıraları*, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1978.

KAYRA, Cahit, *Sevr Dosyası Nasıl Yapıldı, Nasıl Yırtıldı?*, 2. Basım, Büke Yayıncılık, İstanbul 2004.

MERAY, Seha, L.-OLCAY, Osman, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.

OLCAY, Osman, *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.

TAŞKIRAN, Cemalettin, *Millî Mücadelede Türk ve Yunan Esirler (1919-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2018.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi Birinci Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

Eski Harfli Süreli Yayınlar

Paşaili Gazetesi

İnternet Kaynakları

http://www.hudutgazetesi.com/haber/55745.

EKLER

Ek-1: Paşaili gazetesinin ilk sayısı 24 Şubat 1339 (1923).

6716

۱۳۳۹ سنه‌سی شباطنڭ قرق دردنجی پازارتسی

پاشا ایلی

امتیاز آلان : مصطفی قاسم

اداره یری : پالتی پازارنده

شرف تودیسی : ادونه ۵ باشلیور

نسخه‌سی ۱۰۰ پاره‌در

خلق ایچون خائنلرله مجادله یازیلر. صحیفه‌یی آلیقلیور.

آبونه شرائطی

سنه‌لکی ۲۶۰ . آلی آیلی ۱۳۰ . اوچ آیلی ۶۵ غروشدر .

خلقدہ ایکی دفعه نشریات سیاسی علمی غزته‌سی

۲۴ شباط ۱۳۳۹ — جمعه ایرتسی — ۸ رجب ۱۳۴۱ — یل ۱

یولز

معدن ومکمل ملاکك غدا کی اوغورکی مهم احتیاجلرندن بری‌ده علی‌السوم [illegible] یدی . سوکیل تراکیاسنده دیکر خصوصاتده یکی یکی آدملر آیلیرکن نشریات [illegible] شتمنده متجددانه آدملر آلمق شرطله دوسون اوتیلاجق آدملره اشارت اولاجق [illegible] ریله میدانده یوق ایدی . زحمتیز اولهرق بو اکیکلی ممکین مرتبه تأمین [illegible] شتمدیه بر غزته چیقارمق سودلسنه‌دوشمش ایدك . . . بر یوق تأمین صدنده معامله [illegible] تونیه ایغاسی ایله اوغراشیرکن شوراده بوراده [آردا] قالمش بر غزته چیقاجغنی [illegible] شیار ایدن املاکز کوروشکه باشلادی . . . دیمك نشریات ساحه‌سنده بر یولز [illegible] ما یلیه‌جکدی . کیومترو فرسخلری شاشو اولان سیا نشریاتکارلرك یلدیزله [illegible] لشتمل قورتولامایه‌جغی تقدیرده آلاجق . بر اولایده ایکی غزته چیقماز ادعاسنه [illegible] آدرمادق . دورتمیده سلیمزده راوچوغنی دفیترك دعا دوغماسی تمنی ایدوك [illegible] یشاق متصدد کیمز متصدیمز اولیا بر غزته چیقارکن فائیده مالکی افکار ایله [illegible] حرکت ایدمیکی آکلاشمق بر وظیفه‌در . افکار عمومی خلاصه اولاجق بر کله ایله [illegible] افاده ایدوز . خلاصه‌یك [illegible] . . . تورك ملتی علی الخصوص سابقا عثمانلی تورکلری [illegible] تشیده ومشروطیت حکومتلری برد برو تجربه‌یه‌کدن صوکرا آرتق حق حکومتی [illegible] تکنده قرار بولدی .

بوکون بیوك ملت مجلسی قوانینندن تشکیلات اساسیه قانونی حاکمیتی [illegible] تون غیر مسئول ، تشمارلدن آلارق بالذات ملتك زور حکمنه مطاع قیلنش وخلقه [illegible] یتدیرکه [حکومت ، هرنی هرشی سنسك!] . . بر عائله‌نك اوز مالی اولادندن [illegible] ولاحه انتقال ایدمن میراثی عکسنده اولان تورك وطنی دولایسیله تورك ملتی ، بو [illegible] یله اولادندن [illegible] دیکرلرك مالندن ، یدیکرلرك یدیندن [illegible] یلکلندن یوق کره جیوردیتی لکن بو یکسزلکی یوزندن نه یاپدیغنی نه اولدیغنی [illegible] یوردیکر فرقه وارامیوردی . فرانسه انقلاب کیریشك یوزندن دونیایه نشر ایتدیکی [illegible] فکر حریت وسوك دوبه خودین زیاده امك وآمان اداره مستبدانه‌سی [illegible] یه اولایفه یاپدیغنی بری بیر یاشامنه آیشمش تورك ملتی ایچك ظاهری حریت [illegible] ی آلمق ودرپیش وضیاء دن صوکرا جمهوریتی حاکمیت ملیه‌سی آلماله‌دق [illegible] یاشامنه انقلاب قیمایه‌رشدر . بو انقلابك قدسیتی تماماً مدرك اولان [illegible] ر سوکیل تشکیلاتنك متحد رکنی [illegible] اولق آرزوسنك مرتجعلرك [illegible] یه‌سی صدنده بر وظیفه‌در .

[illegible] . . . [illegible] جناب کلن سرسیرك اندیه اوبونجاق وکلدی . . [illegible] یه‌جك [illegible] بکلك وجدی تکرار [illegible] نسخه صورتنده آکلاسیورز [illegible] ر وارشاد ایتمك وظیفه‌سنی [illegible] یه‌جکدر .

[illegible] ۱۰۰ یك معدود [illegible]

بر تکلیف

بیوك ملت مجلسی اعضاسندن قسطمونی مبعوثی عبدالقادر کمال بك حریت شخصیه‌نك حقیقی سوینده تأمین مقصدیله آتیده‌کی خلاصه اساسیه‌یی تکلیف ودیعان ایتمشدر .

تکلیف خلاصه‌سی شودر : [حریت شخصیه واحراز ملت حقوق طبیعیه ومدنیه‌سنه هرکیم تجاوز ایدرسه‌کیفر ایدیلمسیله بحاوزدن خبردار اولدیغی حالده تعقیب اجرا ایتمین مدعی عمومیلرده مسئول اولاجق ، متجاوز علیه احوالی اویقیه‌امدیکه مرور زمان مؤثر اولمیه‌جق ماهیتده‌کتاب عدالر واسلحه‌سیله متجاوزلره قارشو کیفیت اولونه بیهوده وکتاب عدالر دعم اجتماری اصلا اجتماعك وشخصی کوستردکلری تقدیرده آلتده جزالاناجقلردر .] بو تکلیف بیوك ملت مجلسنده حرارتلی مناقشالره تحت اولمشدر . کوچوك بر قسم مبعوثلر علیهنده دیکر قسم‌کن مبعوثلر لهنده سوزلر ایراد ایتمشلردر . سوك پوسته ایله کلمش آلمانیا عثمانلی غزتلرنده بو تکلیفك مهم بر اکثریتله قبول اولدیغی کوردیکمزی قوته امید ایدیوروز .

فندقلیان دکرمنی

شهریز تجارندن مصطفی قاسم و عابچی شاکر زاده عابچی مصطفی بك شرکتی بك یاقنده فابریقه‌یی تسلم ایده‌جکلردر . بو بیوك مهم بر فابریقه‌نك مسلمانلر أله یکسون اشتغالیه‌سی خصوصنده برکال یکرمیه‌یك اولدیغی کیچ تجارلریزه خوشوقتلر تمنی ایدیوروز .

تراکیا تورك اوجاغی

تراکیا تورك اوجاغی جمعیتی عمومی اجتماعك بوجمعه‌کونی ، عقد ایدیلمی تحت تراری آلمشدر . . . ایك تمامی مؤسسان شکلنی اجتماعده موقت اداره هیئتی رئیس وکاتب اعضاسنی ایله‌جدید انتخابلر اجرا ایدیلمشدر . کوره اداره جیلق وطلقنی بیرمشاورلردر . . . [illegible] اولمق اوزره‌ایکی موادی تعدیل ایله‌مشلردر . یاکنده اجتماعه دوام ایدیلمشدر .

پولیس مدیریتنك لغو قیدی

[illegible] اولمق اوزره‌قرار [illegible] کلدی

سرسیرك کیچه‌لری

پالکریه کوره‌ی ایاغنده .
نه‌آچیلر مزه‌لرکه‌یچه‌یاقده .
طاقله اصیت یوزن آکره‌ی
ماورانك ایسیز یوقوجاقده .

●

دردنجیسی اوفق آتشام یلدیزی ،
کوکلرك او اوکسوز سویل لیزی
قرله برابر کدیچه کوکه
دوشدیکی قلبه بر آز سیزی

●

کرنلك الیی آلیرن ده رافی
پارطلاردن صاقلان سیمیا دوداغی .
اوتدکن وادیك پشیل کوکسی
اوسیره دالاردی ، شوقلرمی طاغی .

●

ایشته‌او بر سس ، بر نکاوت وار .
یلدیزلر کوندوزین سوین سلامار .
میکفار باشدهارك ارقادیی ، چم
متصوص والله سیزدیه کلمار

●

قرارتی دیوب بر دیکرن یوق
اوتدیکچه‌برابر بر اینکرن یوق
• ساعده یوقدیکه بر نصیبك وار ،
امید ایله یاشایش کرا ، • وعد یوق

●

اوکا پرستوده یشیل واویه .
یاشلی قیرمیزیده اوموشی دیکر
یاللاکه کوزیله اوقر کچیرور
برچه‌یه کیدری وقوته کچیدار

جمال ادهم

کات ایچون شهریز پولیس مدیریتی طرفندن وشته ویرلمکده بوکا مقابل فرانسز قونسلاتلی وشته‌سیله‌هیچ‌شخص تمیز کات یاپدیرمامقده‌در . . استانبولدن آناطولیه سیاحت ایدن هرکسه حق هرتوکه قارشی کوستریلن کاغد مقابل شهریز پولیس مدیریتك بودجه‌سنی تزیید ایچون قوروا بیورلمشدر . بو تشبثدن استفاده ایدن عموسی میراللر پولی ویرمکدن خلاص اولمشلردر .

فینطل بر اداره مأموری اولارق طائفه‌سز پولیس مدیری وقت بولدقجه هرشهردن پوتون اجرا آتیه‌ی عقل سلیم قرار ویرمیه‌جك قدر قاچاقلره برابر . سینه‌لی چیقمش صورتده تدقیق ایدیلمسی تمنی ایدرز .

مقری کری اعطاسی

ماضی کوره حیلق اعطاسیله ایدن وجدانی کوستریلر توجهه قبل تشکر ایدیورکه بوجمهوریتك اولوجه رؤسا و [illegible] حیلق ضروریه [illegible] ر قاعده‌ی اعطاسنه [illegible] . چوکن [illegible] کوره اتیه [illegible] اعطاسنه [illegible]

Ek-2: Edirne'ye ilk kafile sivil esirlerin geldiğine dair haber 28 Mart 1339 (1923).

امتیازی آلانی : مصطفی فاسم

اداره یری : طاووق قاپوده

تحریف آدرسی : آدرنه ده پاشا ایلی

نسخه‌سی ۱۰۰ پاره‌در

پاشا ایلی

هفته‌ده ایکی دفعه چیقار سیاسی خلق غزته‌سی

۱۳۳۹ سنه‌سی شباطنده قوروشدره

خانی ایچون قاعده‌لی بازیلر، عریضه‌لر بیع آمیه‌در .

آبونه شرطلری

سنه‌لکی ۲۶۰ ، آلتی آیلغی ۱۳۰ ، اوچ آیلغی ۶۵ غروشدر .

صایی ۱۰ | ۲۸ مارت ۱۳۳۹ | چارشامبه | ۱۰ شعبان ۱۳۴۱ | پیل ۱

یونانلیلرك برابرلرنده کوتوردکلری وطنداشلرمزه قاووشدق !

قبتلی اوده‌مزك اوکندن مقهورانه برصورتده قاچارکن یونانلیلر سوکیل تراکیامزه دوکوآتاطورکدن وطنداشلرمزك قسام‌منوده‌سنی ده برابرنده کوتورمشلردی ... الفه چوق شکرکه یوجه‌تورکاك عزم و ایمانی سایه‌سنده وطنداشلرمزی یه کندی آغرلرینه قسام ایتمك مجبوریتنده قالدیلر ... بوکون آوتق سوکیلیلرمزه قاووشدق. وطن جدا قارده‌شلرمزك حیات اسارتلرنده چکدکلرینك حد وحسابی یوقدر . تلرنجده بیکرر انکزیسیون‌دیه وتید اولاجق اضطرابات و المر نتیجه‌سی برچوق منور ، حبتلی قارده‌شلرمز ده مع التأسف رحمت رحمانه قاووشمشدر . دفترداوسابق امین ، حافظ غالب عثمان‌وسائر محترم شهیدلرك تلمذی اولادلری‌نك گلنده متفرض اولاجقدر !

آی تورك کیبی ! بلوس آطه‌سی ، واپور قاچه‌لرنی اونوتمالم ! . . .

وطنداشلرمزه قاووشدیغمز کون

جمه ایرتسی کونی عیاچیلر یاشدیکی قاره کده‌یه دوغری یورومکده ایدیلر . بوکون یوم‌حال کده‌یی خلق غزته‌سنی کوردی ، اوراسی منوده‌کدن ایدی . اوراق یاشیرمقدن ، صاتان ، یدیه دکانی صاحبلری یوزلرینه چیلغلاندی ... بوکون هواده بیله قصه وحال وار . کوشن زرین شعاعاتی شهر ساحه‌سی ، صاکیلاوه‌یوکونه‌یه‌جکلرینی تنویر ایدیور ، رایحه‌لر طهور رایحه‌سه هیاچیلر جامه‌سندن کیمی ایسه کزمه‌ و قاچارده‌لرینه مکب جارشافی تابلو مصادف ایتمکده‌در . اوتوراق‌لرده شبه‌دن کوریی یاشیلرینه سوکیل اولادلرینی ، اوجاقلرینی هرکسدن اول کوره‌بیلمك ایچون سیره‌ . قاپوده کی بیلدیرلر ، زوجه‌لرینه اولادلرینه ... عیاچیلر ایچون بوکون بیوك بر بایرام کونی ایدی . بوکون اوزون سنه‌لردنبری حسرتنی چکدکلری وطنلرینه آیاق باصیلیور ، بوکون اوزون سنه‌لردنبری حسرتنی چکدکلری وطنلرینه آیاق باصیلیور ، بوکون اوزون سنه‌لردنبری حسرتنی چکدکلری وطنلرینه آیاق باصیلیور ...

ایکی ساعت دها یکلندی . نهایت قهر واحلدن اوتومبیللر کوروندی . والی‌بك افندی ، قومانداان ، بلدیه‌ریسی وسائر مأمورین محافظه حدود قره‌قوله کلدیلر . انتظار دن یانمش یورکلر برقاچ سنه‌یه‌یدی ، نیرمن قره آغاجه کلن جهتی آغزلرده دولاشمه باشلادی .

غزته جیلق حسبه ایدی دوغری سوقولدی. توقیفات یاسافرت آکدرمادی . چونکه قرانسز یولرینی موتیه ژاندارمك اوتومبیل صیرچ کوریلنجه‌یه کیدیور ، ترمك قره آغاجه کلدیکی کمانی ایتمه‌دی ، اون دقیقه صوکره آغاجلرك آراسندن آرابه ژاندارمك ایتیکلری کوروندی . کمانجیلك ادا‌سندن حتی ایلك آرابه کوریلدیی یره یکدی . ایتمه‌ صاقلی یراختیار وار ، وطنه ، طاتلی قاووشمالك حاصل ایتدیکی غریب رسالله شاشقین ، هاشقین الرافه‌ایلیور . آرابلرك روودی کندی‌ایتدی . بلاشق سلام مصطفی اوردوسی ! . . ته حیات بك سیدیلسك .. ها دووپش بك .. حسام‌الدین افندی زاده ! کی سؤالری آرابلرده کیلره صوروب شیرورلر ، بعضاً سیکی برسی‌نك فوقی جواب ویرمیور ، بعضاً یوسفلر عکسنی ، صداسیز سویلیور . بش دقیقه صوکره همشی یتدی . کلن قادی ، قالان قادی . یوکلرك برنجی قافله اولدیغی و دیکر قافله‌لرك یك یاقینده کلهجکی اوتوتان زوالیلرك یاقینی قادرینی خانی رشیه صاوردی . . هرکس بوزرور چکدکلرینه باشلادی . آرابه‌یه بندم یوکلك سنده حاصل ایتدیکی باری سویمیه‌یاری اوزاقه فرلامیر اولاردی دوشونمکه باشلادم . طوغجه کوریلیسی بکلدك . شیمدی سوکیلیلرمزك دوشاقلر اولریله داخل اولمشلردی . . یری طرفده‌ده جاده هیچ‌بر یوقل . اعترافی سلار دولمشدی . سائر زوالی والدیار ، زوجه‌لر ، اقربا فرارلر هرکس عرصه‌دن بیض اسلحه‌لر صوریور و یولردن آیری دوه‌لریله رملهٔ امید ویر نسل آربولردی . .

و . ع

زوالی امین بك

مرحوم چورت پاشمالك سوکیل اوغلی نورعثمان‌لی ۱ اسیق دفتردارامین بکك شهادتی خبریمی بردی . برقاچ آیدنبری آلامق و جداً کده طانیدیغم بو قاراجه ؟ شخصه‌دن زیاده ملکنه علاقه‌دار و تاجه‌در . امین بك ، طوغجه‌ده‌ر بیوك پشه‌لی ساحلارنده وطن عشقی طوغرش ! نجاتیله ، نجیز اخلاقیله پوکسلدیکی بر شخصیت ایدی . جوان و جوادی اون بیکدرجه شهیده مأوای ایدی اولان تراکیا طوپراغی ، بوبوك بر اولادندن محروم قالدی دیمکدر . وخصاتیه‌ین ایده‌جم‌که زوالی امین بك ، دشمك طاوشانلرندن زیاده یولداشلرندن مقداری اوی بکلیورلردی . حقیقتاً ایکی یوزلی سیاستلرینه قربان کیدی . اویلیوردی که : مقاومتمه پرایر پاشاغه‌یی یرلغ سؤیل ، کیم بیلیرقاچ دفعه کندیسنی یونان اداره‌سنه زور نقل ایتمش و صوکرا کندیسنه برابر لی اولنلرله ایدی . اون ، بیك دفعه ! یاخود ، بوبیك دفعه زوالی امین بك ؟ محصور و ممزق امین بك ! قامچیلرك اوجوندده آچیدیغی جرحلرك اوقادر یی‌صلالیور . اوزون سرسریلردن کلمه‌دی . اونلری یاشده کوردی ، مظلومیت امیلرینی دیکدی ، بلکه جهنده کندیسنه طاش چیقارکاچق کتا خطرلرینه شاهد اولدیغی تهلیه‌لردن وجداندی قاچه قاچه کوزلرینی یومدی . جرئت امین بك یوکن یوکن قالیغی ، اونه وجدانی رهنام اولارق طاشیالی و آرالرنده کورطلر اقلاقت قالدیغی سیمیلك .. ها دووپش بك .. حسام‌الدین افندی زاده ! کی سؤالری آرابلرده کیلره صوروب شیرورلر ، بعضاً سیکی برسی‌نك فوقی جواب ویرمیور ، بعضاً یوسفلر عکسنی ، صداسیز سویلیور . بش دقیقه صوکره همشی یتدی . کلن قادی ، قالان قادی . یوکلرك برنجی قافله اولدیغی و دیکر قافله‌لرك یك یاقینده کلهجکی اوتوتان زوالیلرك یاقینی قادرینی خانی رشیه صاوردی . . هرکس بوزرور چکدکلرینه باشلادی . آرابه‌یه بندم یوکلك سنده حاصل ایتدیکی باری سویمیه‌یاری اوزاقه فرلامیر اولاردی دوشونمکه باشلادم . طوغجه کوریلیسی بکلدك . شیمدی سوکیلیلرمزك دوشاقلر اولریله داخل اولمشلردی . . یری طرفده‌ده جاده هیچ‌بر یوقل . اعترافی سلار دولمشدی . سائر زوالی والدیار ، زوجه‌لر ، اقربا فرارلر هرکس عرصه‌دن بیض اسلحه‌لر صوریور و یولردن آیری دوه‌لریله رملهٔ امید ویر نسل آربولردی . .

و . ع

قادرگیزه

کچن نسخه‌مزده یونانلی وحشیلرك اسیر دیه کوتوردکلری وطنداشلرینك یوقاتیلدقلرینه چکدکلری عذاب والملری یازمشدق . جودت پاشا زاده حاتم بك افندیه قادرگیزه یه‌یه‌رمکلرینی وعد ایدوز وحاتم بکك بك یاقینده اسارت حیاتی وصفحاتی سکنه‌دکی قونفرانسلرینه میالتمرت ایدمیکی عرض ایدوز .

فیناعار اوغلی فکرت وقیزی خیرالنساء ورولریز توارث ایتمکلری کال اخلاقی سایه‌سنده کندیسی پاشاغایه خدمت ایدمیکدرلر .

کیچن نامیه‌سنده توودکلمك اك چاتی ادبایلر عاریی ادراك ایتدیکیم مرحوم الهیك رحمتیه وایمان اولدیغنه ، خالق مکوناتی افراد عائله‌سی وعلمکی مظهر وفاء بیوردسون !

بکیل : [illegible]

سنون کتابه

کتب ایدیلمیك بر مسئله

۲۳ مارت ۳۳۹ جمه کونی مکتب کتابه اولقلیون خصوصی بر سالونده دوستلرمله کوروشیوردم . خولاصه بوکیك برسه اتحاد ترقیمك بر چوق خطا وسیأتندن باحث سوزلر کلدی . بالطبیعی چوردم بر خوشمك صاحبی دوستلرمدن بریجار ایله برده قوموشیرکن بی‌به‌ به‌ایله کلدیلرده . اونلر جوابه ورمن قطع نهایتسز دیمکه‌یورلر . بن‌ده خصلت بدادم‌دن‌دیرم اوولیه‌جیت ، سیاسیات ، وسائر کبی‌من او مسئله اصلیه‌ی عمومیه‌یه کیرلمه‌یه‌جکندن هنوز خوشه‌چینك بحث بیوردیغی سوزلری دیکلمك ایسته‌مزلر چونکه ایی دوشونورلر . بوکلکده طوغرلی ، بیوشن بر وطنداش اولدقلری وهیچ بر تورلو حکومتی اونکرمدیلر اسلامدن فرقی اقچه‌یکی ، وهیچ و اولوفه‌یه‌مایانده کندولرینه قارشی حضوزلق ایدیلمکده خوشلرینه چوق اعلایلیلر . اونکمایچون که عمر حیدین وله اکلمه دوردن وعده‌سلی حاضرلری شکایت ایتمکلرینی کوردم و ایشیتدم . وهیچ بروقت فلان اداره یه بری ایدی دیمدلر . یرلیدر سوزی یوخلقه واقع دکل ایکن اولیه اکلمه ترقی کن استیه پروزده اولولر اوصایه‌مأموریتلرینه کاك اولمق یوکلرن یوکرتمیه‌یك شیمدی اکلدوزکه طبیعتده‌کی فره الکی یاخود بیمز مکوردخلق استیلاد عقیده‌سیه حد ایشمك قبیلی‌دیمکه .

کتاب

Ek-3: Paşaili gazetesi imtiyaz sahibi Mustafa Kasım (Yolageldili)

http://www.hudutgazetesi.com/haber/55745/- 22/04/2022

Ek-4 Hanya'daki "Esir Çocuklar Okulu".

AKGÜN, Seçil Karal-ULUĞTEKİN, Murat, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II,* Kızılay Yayınları, Ankara, 2001, s. 47.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) denilince akla gelen ilk isimlerden biri olan Prof. Dr. Bige Sükan, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında, literatüre önemli katkılar sağlayan çok sayıda eser üretti. Bilhassa Fransa'daki arşiv ve kütüphanelerde yaptığı araştırmalar neticesinde ortaya koyduğu çalışmalar, Türk-Fransız ilişkileri ve Ermeni Sorunu tarihine ışık tutacak niteliktedir. Başarılı akademik çalışmalar yapan, birçok bilim insanının yetişmesine rehberlik eden her hocaya sunulabilecek hediyelerden biri armağan kitaptır. Profesör Sükan'ın meslektaşları ve öğrencileri tarafından kendisine armağan olarak hazırlanan bu kitap, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin farklı dönemleri üzerine kaleme alınmış seçkin makalelerden oluşmaktadır.

ISBN:978-605-2074-85-5

